№ 41 МАРТИ 16 (28) 1878 ՄԱՐՏԻ 16 (28) № 41

ՍՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը և պ. Ղաւթրեանի խանութում

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւնները ընդունվում են ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կօպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վերջին քաղաքական անցքերը:— Ներքին տեսութիւն: Ներքին լուրեր:— Արտաքին տեսութիւն: Թիւրքիա: Վիզայի կոտորածը: Նամակ Թիւրքիայից: Արտաքին լուրեր:—«Մշակի» հեռագիրներ: — Յայտարարութիւններ:— Տեղեկացոյց: — Բանասիրական: Դեռ ևս ուշ չէ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ԱՆՑՔԵՐԸ

Երեկվայ ստացած բոլոր քաղաքական հեռագիրները անհանգստացնող բնաւորութիւն ունեն: Հեռագիրներից մէկը յայտնում է, որ Լօրդերի ժողովի անդամը առաջարկում է նախազգուշութիւններ ընդունել կօնգրէսից առաջ, իսկ արտաքին գործերի մինիստրը յայտնում է, որ հարկաւոր նախազգուշութիւնները ընդունված են:

Անգլիան, ինչպէս մեզ վաղուց յայտնի է, պահանջում է, որ հաշտութեան պայմանագրի բոլոր կէտերը քննվեն կօգրէսում: Այս պահանջի վերաբերութեամբ հեռագիրը հաղորդում է, որ Ռուսաստանը պարտական չէ ընդունել Անգլիայի ինտրուկցիաները, մանաւանդ իր կողմը ունենալով յաղթողի ոյժը, իսկ սրա հետևանքն այն է, որ քաղաքական գործերը լարված դրութեան մէջ են:

Մի կողմից «Times» լրագիրը, քննելով հաշտութեան պայմանագիրը, գտնում է որ նա իր մէջ չէ պարունակում մի այնպիսի կէտ, որ չը կարողանար կօնգրէսի քննութեանը ընթարկվել, իսկ գերմանական «Norddeut. Zeitung» լրագիրը, կարծես «Times» լրագրի հակառակ կողմը հակվելով, յայտնում է, որ պայմանագիրը պահպանել է գերմանական բոլոր շահերը և մինչև անգամ մասնաւոր է անում այդ կէտերը, որոնք վերաբերում են Դարդանելեան նեղուցին և Դունայ գետի վրա գըտնվող ամրոցների ոչնչացնելուն:

Լօնդօնից երեկվայ ստացած հեռագրից երևում է, որ Անգլիան չէ փոխել իր կարծիքը և դարձեալ պահանջում է ամբողջ պայմանագրի քննութիւնը և մինչև անգամ հարցնում է Ռուսաստանից, թէ արդեօք պայմանագրի պետութիւններին ներկայացնելը չէ՞ նշանակում, որ Ռուսաստանը համաձայն է նրան ամբողջապէս կօնգրէսի քննութեանը ենթարկել, իսկ այս հարցին Ռուսաստանը բացի այն, որ բացասական պատասխան տուեց, հրամայեց Սան-Ստեֆանօում գտնված զօրքերին չը տեղափոխել Օդէսա:

Եթէ ի նկատի առնենք դիպլօմատիական այս բոլոր յայտնութիւնները, եթէ չը մոռանենք Անգլիայի գործադրած քաղաքականութիւնը արևելեան խնդրի յարուցվելու օրից մինչև պատերազմի վերջը, մենք պէտք է հասնենք այն եզրակացութեանը, որ այսօրը ընդհանուր եւրոպական պատերազմի նախորդ օրն է:

Բայց ի՞նչ կասէինք, եթէ մի հայեացք ձգէինք մօտ անցեալի վրա և մտաբերէինք այն սպառնող և իրականութեան մէջ չը գործադրված քաղաքականութիւնը, որին Անգլիան բոլոր ժամանակ հետևում էր յամառութեամբ:

Ի՞նչ կը լինի եթէ կօնգրէսը չը կայանայ, եթէ չը կայանայ եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչների մի ժողով, ինչ անուն էլ նա կրէր, որ կարողանար հաստատել գործերի դրութիւնը Եւրոպայում այնպէս, ինչպէս եղաւ 1856 թւականին:

Ինչ կը լինէր, եթէ եւրոպական պետութիւնները առանց պատերազմ յայտնելու չը հաստատէին պայմանագիրը, իսկ գործերի դրութիւնը մնար այնպէս, ինչպէս որ կայ այժմ, այսինքն եթէ առանց պետութիւնների համաձայնութեան և առանց շօշափելի բողոքի, հաշտութեան պայմանագիրը իրագործվէր:

Եթէ այսպէս լինի, Ռուսաստանի թշնամի պետութիւնները, մանաւանդ Անգլիան իրաւունք կը պահէն, երբ կամենան պատերազմ յայտնել և իրանց կամքը կատարել, իսկ այդ օրը այն ժամանակ կը լինի, երբ Անգլիան կը պատրաստվի աւելի լաւ, քան թէ այժմ նա պատրաստ է:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԴԵՌ ԵՒՍ ՈՒՇ ՉԷ

Այժմ ինչ որ խօսենք, ինչ որ գրենք,—այդ կը դառնայ որպէս եւրոպացին ասում է՝ «ընթրիքից յետոյ մանանեխ» և կամ որպէս մենք ասիացիքս ասում ենք՝ «հարսանիքից յետոյ զուռնայ»—Մեր խօսքը տարաժամ կը լինի:

Ներկայ պատերազմիս սկզբից մեզանից շատերը յոյս ունէին, թէ տաճկական Հայաստանը զուրկ չի մնայ այն արտօնութիւններից և այն իրաւունքների մէկից, որոնց համար պատերազմը հրատարակվեցաւ, և որոնք պէտք է տրվէին Թիւրքիայի լծի տակ ճնշված քրիստոնեաներին: իսկ այժմ գործից երևում է, թէ հայերի վիճակը ոչինչ փոփոխութիւն չէ կրելու.—շատ—շատ տաճկական Հայաստանի ռուսաց զօրքերով գըրաւված մասը կը միանայ Կովկասի հետ, բայց մնացած մեծ մասը դարձեալ կը մնայ Թիւրքերի ձեռքում, գուցէ մի քանի խոստմունքներով, որպէս միշտ եղել են մինչև այսօր և միշտ մնացել են որպէս մեռեալ տառ....

Ի՞նչու հայերի վրա ուշադրութիւն չը դարձրին, մի՞թէ նրանց դարերով թափած արիւնը, արտասուքը և մահմետականներից կրած բարբարոսութիւնները իրաւունք չէին տալիս, որ նրանք ևս արժանանային Եւրոպայի գթութեանը —թէ նրանք էլ դժբաղդ են և գտնվում են աւելի սարսափելի դրութեան մէջ, քան թէ սլաւօնական ցեղերը Բալկանի թերակղզում:—Ահա մի հարց, որ պարզել պէտք է:

Ընդհանուր մարդասիրական կէտից նայելով, և քրիստոնէական եղբայրսիրութեան զգացմամբ, պէտք է, որ հայերի վրա ևս ուշադրութիւն դարձնէին: իսկ քաղաքականութեան կէտից նայելով, ոչ ոք պարտական չէր հայերի համար մտածել, քանի որ իրանք հայերը անշարժ մնացին և իրանց համար չը մտածեցին:

Գերեզմանների վրա ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դարձնում, որովհետև նրանք լուռ են, գոհ են իրանց վիճակից: Այնպէս էլ մէկը պարտական չէ ուրիշի փորի համար հոգալ, քանի որ նա չէ յայտնում, թէ ինքը քաղցած է....

Այսու ամենայնիւ հայերի վրա ուշադրութիւն դարձրին, հայերի վրա խօսեցին, և մինչև անգամ հայերին դրդեցին, որ իրանք էլ խօսեն, իրանք էլ բողոք բարձրացնեն,—բայց հայերը միշտ լուռ մնացին....

* * *

Մեր անցեալ յօդուածում *) մասամբ բացատրեցինք հայերի լռութեան պատճառը, բայց կայ դեռ ևս շատ բան բացատրելու:—Հայերի լռութիւնը երկու բանով կարելի է մեկնել. կամ նրանք գոհ են իրանց վիճակից, և կամ չեն հասկանում իրանց դրութիւնը, իրանց ինչ վիճակի մէջ լինելը:

Չէ կարելի մտածել, թէ հայերը գոհ լինէին իրանց վիճակից, որովհետև անկարելի գոհ լինել մի այնպիսի վիճակից, ուր կեանքի, կայքի և ընտանիքի ապահովութիւն չը կայ, ուր մարդու աշխատութեան արդիւնքը յափշտակվում է բռնի ձեռքով, ուր նրա պատիւը շների հետ է հաւասարված, ուր ամեն ինչ, որ նրա համար սուրբ է և նուիրական հալածվում է, պղծվում է և կոյր մոլեռանդութեան զոհ է դառնում.—Անկարելի է գոհ լինել մի այսպիսի վիճակից: Պէտք է բոլորովին զուրկ լինի մարդ զգացողութենից, որ չը հասկանայ մի այսպիսի դրութեան սարսափելի դառնութիւնը. բայց մենք Թիւրքիայի հայերին այս աստիճան մեռելութեան մէջ չենք դնում:

Մեր երկրորդ կարծիքը, թէ նրանք չեն հասկանում իրանց դրութիւնը, ինքն ըստ ինքեան լուծվում է առաջինի մէջ,—այսինքն՝ եթէ գոհ չեն, ուրեմն հասկանում են իրանց վիճակը, եթէ չը հասկանային, կատարեալ գիւղնիր կը լինէին, որոնց այրում են, մոխիր են դարձնում, բայց նրանք ոչինչ չեն զգում...

Այժմ ծագում է մի նոր հարց. ինչու բողոք չը բարձրացրին, եթէ գոհ չէին իրանց վիճակից:

Բողոքը կարող էր յայտնվել երկու կերպով. կամ իրանք էլ սլաւօնական ցեղերի նման զէնք վեր առնէին, և փոխանակ իրանց տան ծածկի տակ քրդերի սրից կոտորվելու, պատերազմի դաշտում մեռնէին,—և կամ գրաւոր կերպով իրանց բողոքը յայտնէին, ուր որ հարկն էր: Առաջին գործողութեան մէջ նրանք անընդունակ էին, իսկ երկրորդը ոչ ոք չէր արգելում:

Բայց ո՞վ պէտք է տար գրաւոր բողոքներ:

Յայտնի բան է, Ալբակայ հայերը,—որոնց 24 գիւղերը մոխիր դարձան, քահանաները ձողերի վրա բարձրացան, կոտորվեցան, ջարդվեցան, և կանայք ու աղջիկները Ջէլալէդդինի ու Շէյխ-Իբադուլլայի զօրքերի ձեռքով գերի գնացին,—Ալբակայ ողորմելի հայերը, որ այժմ Պարսկաստանում մուրացկանութեամբ են ապրում, ընդունակ չէին բողոք բարձրացնելու: Նոյնը չէին կարող անել և Վանայ հայերը, որոնց հրդեհած քաղաքի ծուխը դեռ ևս բարձրանում է բազմաթիւ անբաղդացած ընտանիքների սրտերից ...Նոյնը չէին կարող անել և Բայազէթի ու Ալաշկերտի հայերը, որոնց վիճակը ամենիս յայտնի է: Այլ ևս չեմ խօսում Մուշի, Բաղէշի, Տիգրանակերտի և տաճկական Հայաստանի ուրիշ շատ հայերի մասին, որոնց ոչ մէկը ազատ չը մնացին մահմետականների բարբարոսութիւններից ...

* * *

Ուրեմն ո՞վ պիտի խօսէր ո՞վ պիտի բողոք բարձրացնէր:

Այդ լինում է երկու կերպով: Երբ մի ժողովուրդ այնքան զարգացած է, որ հասկանում է իր իրաւունքները և հասկանում է, որ ինքն բռնաբարվում է,—և մի և նոյն ժամանակ այնքան պատրաստված է, որ կարող է ընդդիմադրել բռնակալի կամայականութեանը,—ժողովուրդը ինքն է բողոք բարձրացնում, թէ զէնքով և թէ խօսքով: Այդ լինում է յեղափոխական ցոյցերով, և դրան ասում ենք, թէ ազատութեան զգացմունքը արմատից է ծագում, ամբոխի սրտից է բղխում,—ցածից դէպի վեր է բարձրանում:

Իսկ երբ ժողովուրդը զարգացած չէ, և գտնվում է մի այնպիսի հիւանդոտ դրութեան մէջ, որ միայն զգում է իր ցաւերը, բայց դարման տանելու շնորհ չունի,—այն ժամանակ նրան իր թշուառ վիճակից ազատելու հոգսը վերևից դէպի ցած է իջնում: Դա յայտնվում է բարձր կենտրոններում, մայրաքաղաքներում, ուր գտնվում են ժողովրդի աւելի զարգացած և գործունեայ դասերը: Ամբոխը ենթարկվում է այդ դասերին և կրաւորական դեր է խաղում:

Առաջին միջոցը արմատական է, իսկ վերջինը՝ ներգործական:

Թիւրքիայի հայերի վերաբերութեամբ գլխաւոր կենտրոնը, որտեղից պէտք է յայտնվէր բողոքը, Կ. Պօլիսն է: Այնտեղ է դրած հայոց Պատրիարքի աթոռը, այնտեղ է գտնվում Ազգային ժողովը և այնտեղ են լինում մտածող ու բանիմաց գըլուխները:

Բայց ինչ էր պատճառը, որ Կ. Պօլսից ևս ոչինչ բողոք չը յայտնվեցաւ:

Այս հարցը պարզելու համար մենք ստիպված ենք փ քր ինչ խօսել այն բանի վրա, թէ որպիսի անձնաւորութիւններից են բաղկացած Կ. Պօլսում այն մարդիկը, որ կոչվում են գործիչներ, առաջադէմ մարդիկ և ազգի սանձը կառավարող մարդիկ.

* * *

*) Տես «Մշակի № 22

Ռուսաստանը կը թողու տայ արդեօք որ իր հետ վարուեն այնպէս, ինչպէս կամենում են նրա թշնամիները, կը թողու տայ արդեօք, որ իր քաղաքականութեանը հակառակ պետութիւնները ժամանակից օգուտ քաղեն:

Եթէ կոնգրէսը, կամ մի այլ ժողով չը կայանայ, Ռուսաստանին կը մնայ պայմանագիրը ներկայացնել պետութիւններին առանձին առանձին և այն պետութիւնը, որ համաձայն չի լինի պայմանագրի հետ, նա թշնամի կը համարուի և երևի Ռուսաստանը կը վարուի նրա հետ այնպէս, ինչպէս վարուել է իր թշնամիների հետ: Ռուսաստանը չը նայելով իր բոլոր խաղաղ նպատակներին, ստիպուած կը լինի այն ժամանակ ինքը պատերազմ յայտնել, որ միջոց չը տայ ուրիշներին ժամանակից օգուտ քաղել:

Պատերազմը մեր կարծիքով հնարաւոր է միայն այն ժամանակ, եթէ գործին նայենք այս կէտից:

Մի քանի օրից յետոյ մենք միջոց կունենանք աւելի որոշ կերպով բացատրելու մեր ընթերցողներին քաղաքական գործերի դրութիւնը:

Վ. Տ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մենք լսում ենք որ սրբազան Գաբրիէլ արքեպիսկոպոսը որ այս օրերս ճանապարհ է ընկել դէպի Ս. Էջմիածին, այնտեղից ուղևորվելու է դէպի նոր նուաճված երկիրները: Ասում են որ Բաթում և Արդահան ենթարկված կը լինեն Վըրաստանի և Իմերէթի հայոց թեմին:

—

«Донская Пчела» լրագիրը լսել է որ Էրզրումի վիլայէթի մի մասը, որ միանում է Ռուսաստանին, կը կազմի երկու նահանգներ: Այդ երկու նահանգների զինուորական նահանգապետը նշանակվում է գեներալ Լօրիս-Մէլիքով:

—

ԲԱԳՈՒԻՑ հաղորդում են մեզ որ Պարսկաստանի Ռաշտ քաղաքի մէջ տիրապետող հիւանդութեան պատճառով հաստատված է Բագուի մէջ կարանտին Պարսկաստանից եկող ճանապարհորդների և ապրանքի համար: Որքան և անհրաժեշտ լինէր այդ կարանտինը, ասում է մեր թղթակիցը, նա ի հարկէ մեծ նեղութիւններ է պատճառում վաճառականներին: Ամեն տարի, աւելացնում է թղթակիցը, մեր վաճառանոցը լի է լինում Պարսկաստանից բերվող ամեն տեսակ թէ թարմ և թէ չոր մրգերով, իսկ այս տարի տեղական ժողովուրդը զրկված է այդ արդիւնքներից:

—

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են հետևեալը: «Բագուի մէջ այս տարվանից մտցվեցաւ «կենդանիների հովանաւորութեան ընկերութիւնը», որ պէտք է պաշտպանէ կենդանիներին վատ վարվելուց և ծեծելուց: Ցանկալի կը լինէր, որ մեր հասարակութիւնը կազմէր այդպիսի մի ընկերութիւն աշակերտներին պաշտպանելու համար, որոնց համեմատելով կենդանիների հետ պակաս չեն ծեծում և հայհոյում մեր մանկավարժներից շատերը:»

—

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ մեզ գրում են: «Մեր աղքատանոցի անյայտ բարերարը նուիրել է մինչև այսօր, այն է մինչև 11 մարտի, ոչ թէ 301 րուբլ, ինչպէս հաղորդված է եղել մի տեղական լրագրին, այլ 401 րուբլ: Վերջին հարիւր րուբլ ընծայելու ժամանակ գրողը երևի գիւղումն է եղել, կամ իր նամակը վաղուց էր գրել:»

—

Մարտի 11-ից մեզ հաղորդում են ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼԻՑ հետևեալ լուրերը: «Սաստիկ ցրտերից յետոյ բաւական տաքութիւն էր ընկել և մինչև անգամ անձրևի նշաններ եղել են: Բայց այսօր յանկարծ այնպէս ցրտեց և կրկին ձիւն եկաւ, որ կարծես ձմեռը նորից սկսվում է:—Քաղաքիս մաքրութեան վերահսկելու համար վերակացուներ են կարգված: Մի քանի տեղեր բաւական մաքրել են: Վերակացուներից իւրաքանչիւրը ամսական 40 րուբլ է ստանում:»

—

Մի քանի ժամանակից ԹԻՖԼԻՍԻ ծխախոտի խանութներից մի քանիսների մէջ ծխախոտը այնքան վատացաւ, որ ծխել գրեթէ անկարելի է: Պատահում են այնպիսի պապիրոսներ որոնցից մի երկու հատ ծխելուց յետոյ մարդու կոկորդը կատարելապէս այրվում է, ինչպէս մի թոյնից և մարդը սաստիկ հազել է սկսում: Հրաւիրում ենք մեր ծխախոտավաճառների ուշադրութիւնը այդ երևոյթի վրա:

—

Հաւատի արժանի աղբիւրներից մեզ հաղորդում են, որ մեր ԹԻՖԼԻՍԻ րէալական գիմնազիայի աշակերտներից ոմանք առաւօտները ուսումնարան գալու ժամանակ թողնում են այնտեղ իրանց գրքերը դռնապանի կամ իրանց ընկերների մօտ և իրանք գնում են զբօսնելու, փոխանակ օրական դասերին ներկայ գտնվելու: Այսպիսով հինգ ժամ քաղաքում թափառելուց յետոյ, ժամը երկուսին կէսօրից յետոյ վերադառնում են ուսումնարանը, վեր են առնում իրանց գրքերը և գնում են տուն: Ի հարկէ ծնողները հաւատացած են լինում որ իրանց որդիք ուսումնարանումն են եղել: Կարծում ենք, որ այդ տխրալի երևոյթին առաջն առնելու համար հարկաւոր են աւելի մօտիկ յարաբերութիւններ ծնողների և ուսուցիչների մէջ: Կը ցանկանայինք թէ առաջիններին և թէ վերջիններին աւելի խղճմտաբար կատարել իրանց պարտաւորութիւնները:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՐՔԻԱ

—

Կ. Պօլսի հայոց լրագիրներում տպված է Կ. Պօլսի հայոց Ներսէս պատրիարքի հետևեալ կոնդակը: «Ներսէս ծառայ Քրիստոսի և շընորհիւն Աստուծոյ արքեպիսկոպոս և պատրիարք Հայոց Կոստանդնուպօլսոյ, եկեղեցեացդ Աստուծոյ՝ որ ի Մայրաքաղաքիս և յամենայն հայաբնակ գաւառս, ի քաղաքս, յաւանս և ի գիւղօրէս Թուրքիոյ. գերապատիւ առաջնորդաց, արժանապատիւ առաջնորդական տեղապահաց և դեր—առաջնորդաց, բարեշնորհ աւագերիցանց և համայն քահանայից՝ հոգեկցորդ եղբարց մերոց ի Տէր, բարեջան անդամոց երեսփոխանական, Կրօնական և Քաղաքական ժողովոց, Խորհրդոց և Հոգաբարձութեանց և առհասարակ բարեպաշտ ժողովրդոց մերոց սիրելի որդւոց մերոց ի Քրիստոս մեծաց և փոքունց, ողջոյն, սէր, օրհնութիւն, խաղաղութիւն, խնդութիւն, ողորմութիւն, գթութիւն, մարդասիրութիւն և շնորհք շնորհաղին Աստուծոյ և Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի և ամենասուրբ Հոգւոյն բազմասցի. Ամէն:

Բիւր գոհութիւն Աստուծոյ, որ վերջապէս համեցաւ իւր անհուն ողորմութեամբ երկու տարիներէ ի վեր զաշխարհ յուզող ահաւոր և պրեացուեր պատերազմը աւարտել, և հաստատել խաղաղութիւնը՝ որում կարօտ էին յոյժ մարդիկ ամենայնիւ և յամենայնի:

Ուստի և կը հրաւիրեմք զամենեսին՝ զեկեղեցականսդ համօրէն և զաշխարհականըս, որ յեկեղեցիս միաբան աղօթէք առ Աստուած ջերմեռանդ հաւատովք, որպէս զի Իւր անհուն ողորմութեամբն բարեհաճի ի դոյն ժամանակի ներկայ պատերազմին գործած աղէտքը դարմանել և աւերածոյքը վերականգնելու համար Իւր Աստուածային բիւրաբեղուն օրհնութիւնը շնորհել ի շէնութիւն քաղաքաց և գիւղօրէից և այլոց. ընդ որս և յայց ելանէ իւր անսահման գթութեամբն՝ մեր Ազգին այս առթիւ կրած տառապանաց, և իւր մխիթարիչ Ս. Հոգին զրկէ առ մեզ ի սփոփանս Եկեղեցւոյ իւրոյ:

Յորդորելով զեղբարսդ մեր և զորդիս պատուէր տամք Ձեզ ամենեցուն, որ եօթն օր անընդհատ աղօթք և պաղատանք մատուցանէք յԵկեղեցիս առ Ամենազօրն Աստուած վասն անվրդով և հաստատուն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի, վասն իսպառ բարձման վշտաց և տառապանաց նեղեալ Ազգիս մերոյ և վասն յաջողութեան բարի և Աստուա-

---

Ի բաց առեալ ամբոխը, որ բաղկացած է վաճառականներից, արհեստաւորներից և գաղթական մշակներից,—Կ. Պօլսում գլխաւորապէս երկու գործող կուսակցութիւններ կան, մէկը՝ հին ամիրայական կուսակցութիւնը, միւսը՝ նոր սերունդը: Դրանք մի ժամանակ, այսինքն ազգ. սահմանադրութեան հիմնվելու սըկզբներում, խաւարեալների և լուսաւորեալների անունն էին կրում:

Քննենք իւրաքանչիւր կուսակցութիւնը առանձին:

Նախ և առաջ պէտք է հասկանալ, թէ որտեղից առաջ եկան ամիրաները և ինչ էին նրանք:

Դեռ մեզանից կէս դար առաջ Թիւրքիայի պետութիւնը գաւառների (վիլայէթների կամ սանջակների) կառավարութեան մէջ այս ձևն էր բռնած, որ իւրաքանչիւր գաւառի արքունի տուրքը տալիս էր կապալով մի փաշայի: Եւ որովհետև կառավարութիւնը վստահութիւն չունէր, թէ փաշան իր ժամանակին կը հասցնէ գանձարանին հարկերի նշանակեալ քանակութիւնը, այս պատճառով, փաշան ստիպված էր իր կողմից ներկայացնել Դրանը մի երաշխաւոր: Այս երաշխաւորութիւնը յանձն էին առնում հայ սառաֆները (սեղանաւորներ:) Դրանք մի տեսակ ընկերներ էին կապալառու փաշայի հետ, որը մի և նոյն ժամանակ իր գաւառի թէ դատաւորը և թէ վարձակալն էր:

Փաշան վարվում էր իրան յանձնված գաւառի ժողովրդի հետ, որպէս ամեն մի կապալառու,—կողոպտում էր, յափշտակում էր և ամեն տեսակ հարստահարութիւններով մաշում էր նրանց: Նա իր կողոպուտը, որ մեծ մասամբ յափշտակված էր լինում ողորմելի հայերից, ուղարկում էր իր երաշխաւորին՝ հայ սեղանաւորին, իսկ վերջինս պէտք է ներկայացնէր Բ. Դրանը:

Բայց հայ սեղանաւորը ունէր իր առանձին հաշիւները Դրան հետ,—սկսեալ սուլթանի հարեմի ծախսերից, մինչև զօրքերի և կառավարութեան այլ և այլ պէտքերի ծախսերը, նրանց ձեռքումն էին: Եւ այս պատճառով երաշխաւոր սեղանաւորը՝ իր երաշխաւորութեան վրա առած փաշայի պարտքերի փոխարէն շատ անգամ զուտ փող չէր ներկայացնում գանձարանին, այլ տալիս էր միայն ստացականներ իր հին պահանջների մասին, որ ունէր Դրնից:

Դրամական այս տեսակ շրջանառութիւնները, թէ Դրան և թէ կառավարութեան նշանաւոր գործավարների հետ, տալիս էր հայ սեղանաւորին մեծամեծ շահեր, և այս շահերը այնքան աւելի առատ էին լինում, որքան բղխում էին անմաքուր և պղտոր աղբիւրներից...:(*)

Անդադար Դրան հետ հաշիւներ ու յարաբերութիւններ ունենալով,—ահա այդ կապալառու սառաֆներն, այդ հայի անուանը նախատինք բերող վաշխառու հրէաներն էին, որ արժանացան ամիրայութեան պատուանունի....

Որպէս Դրան մերձաւորներ, ամիրաները մեծ ազդեցութիւն ունէին ազգային գործերի մէջ. համարեա ամեն գործ կախումն ունէր նրանց կամայականութենից: Ամիրայի մի լոկ խօսքը օրէնք էր, նրա հրամանները կատարվում էին ժողովրդի կողմից ամենայն հնազանդութեամբ: Ամիրաները իրաւունքներ էին բանեցնում ոչ միայն Կ. Պօլսում, այլ և գաւառներում: Արդէն ընթերցողը տեսաւ, թէ ինչ կապեր ունէին նրանք գաւառները կառավարող փաշաների հետ, որոնց ձեռքով և ամեն բանի մէջ խառնվում էին:

Յայտնի բան է իրաւունքները, որ նրանք բանեցնում էին, պաշտօնապէս չէր տրված իրանց, այլ գործում էին որպէս մարդիկ, որ օգուտ քաղել գիտեն ժամանակի հանգամանքներից,—այսպէսով կառավարութեան ընդհանուր անկարգութեան մէջ հանդիսանում էին որպէս մի մի բռնակալներ, թէև իրանց բռնակալութիւնը կարող էին գործ դնել դէպի իրանց ողորմելի ազգայինները միայն, իսկ դէպի օտարազգիք նոյնքան ցած էին և գետնաքարշ:

Եղել են բացառութիւններ, որ ամիրաների մէջ գտնվել են բարի և ազգասէր մարդիկ, բայց եթէ խիստ քննելու լինես, հազիւ թէ այդ լաւ համարվածներն ևս ազատ կը մնան արատներից:

Կ. Պօլսի պատրիարքը, որպէս ժողովրդի գըլուխ և ներկայացուցիչ, միշտ կախումն է ունեցել ամիրաներից և սերտ կերպով կապված է եղել նրանց հետ: Նրանք վարվել են որպէս սանիկ և սանահայր, որովհետև երկուսի շահերն էլ համաձայն լծորդութիւն էին պահանջում: Պատրիարքը կարօտութիւն ունէր ամիրաների մէջ, որովհետև իր յարաբերութիւնները Դրան հետ նրանց ձեռքով պէտք է պահպանէր: Եւ այս պատճառով ամիրաները պատրիարքարանի մէջ միշտ բարձր ձայներ էին վայելում, Եւ պատրիարքը իր դիրքը պահպանել չէր կարող, եթէ ամիրաների հետ համակից չը լինէր:

Փոխվելով Թիւրքիայի վարչութեան ձևերը, սառաֆները կորցրին իրանց նշանակութիւնը, բայց ամիրայութիւնը մնաց, թէև ուրիշ կերպարանքով: Ամիրաները, որոնց աւելացան և էֆէնդիները, իրանց հին յարաբերութեանց առիթով ծանօթացած լինելով Դրան թուլութիւնների հետ, կարողացան զանազան պաշտօններ յանձն առնել և ամեն գործի մէջ ցոյց տալ մեծ յառաջադիմութիւն: Այս պաշտօնակալներն ըստ մեծի մասին հին սառաֆների և կապալառուների որդիք լինելով, ահագին հարստութեան հետ ժառանգել էին և իրանց նախահարց բնաւորութիւնը, թէ ինչով կարելի է հաճոյանալ կառավարութեանը, և նրա գործերի մէջ մտնել:—Դուռը անազնիւ գործիքներ էր որոնում, և նրա նպատակներին կատարելապէս համապատասխանում էին հայ ծառայողները...

Յոյները հայերի հետ և տէրութեան պաշտօնների վերաբերութեամբ մրցութիւն անել չը կարողացան, որովհետև նրանք հայերի նման անազնիւ չէին, և չէին կարող կեղտոտ գործիք դառնալ: Բայց շատերը ուրիշ կերպով են մեկնում, թէ յոյները չէին վայելում կառավարութեան վստահութիւնը, իսկ հայերը իրանց հաւատարմութեամբ արժանացած էին Դրան առանձին համակրութեանը: Այդ իրաւ է, միայն պէտք է հասկանալ, թէ ինչ է նշանակում հաւատարմութիւնը պաշտօնի մէջ դէպի մի անկարգ կառավարութիւն, որ արտաքին խաբուսիկ ձևերի տակ միշտ իր նպատակների արիւնն է ծծում: Մի այսպիսի հաւատարմութիւն նոյն նշանակութիւնն ունի, որպէս մի խումբ աւազակների հաւատարմութիւնը դէպի իրանց պետը կամ գլխաւորը:

Այժմ կարծեմ ընթերցողին հասկանալի եղաւ, թէ ինչ տեսակ անձինքներից է բաղկացած Կ. Պօլսում այն կուսակցութիւնը, որ մենք իր հին անունով կոչեցինք ամիրաների կուսակցութիւն, մի տեսակ մարդիկներ, որ անունով միայն հայ են, իսկ սրտով Թիւրքից աւելի Թիւրք,—և իրանց անձնական շահերը պահպանելու համար, յայտնի բան է, նրանք կը ցանկանային միշտ կանգուն տեսնել Թիւրքիան իր կառավարութեան անկարգ այլանդակութեան մէջ: Եւ այս տեսակ մարդիկներից, հասկանալի է, որ չէր կարելի սպասել, որ նրանք բողոք բարձրացնէին, և հայ ժողովրդի հառաչանքներին թարգման լինէին:

(Կը շարունակվի)

*) Հայոց դրամատէրերը, իրանց գումարները մի այսպիսի կեղտոտ շրջանառութեան մէջ դնելով, հեռու մնացին ազատ վաճառականութենից, և այս ասպարէզը մնաց յոյների ձեռքում: Որովհետև յոյները Դրան վստահութիւնը գրաված չը լինելով, չը կարողացան նրա հետ դրամական հաշիւների մէջ մտնել, կամ հայերի հետ մրցութիւն անել, որոնք իրանց անազնւութեամբ կարողացել էին հրապուրել թիւրքերին:

ծահաճոյ աշխարհաշէն գործառնութեանց՝ որ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր:

Բաց աստի բարձրագոյն հրամանաւ պարտ անձին կը համարիմ խրատել մեր ամեն գաւառաբնակ ազգայինները, և զանոնք՝ որ Մայրաքաղաքիս շրջակայքը կը բնակին, որպէս զի ժամ յառաջ անմիջապէս ձեռն ի գործ արկանեն ի մշակութիւն երկրի՝ ամեն տեսակ և առատ վարուցան ընելով, արմտիք և բանջարեղէն հասցնելով. վասնզի արդէն Օսմանեան երկրի մէկ մասը պատերազմի թատր հանդիսացած և սորա աղէտից մատնուած լինելով՝ այն տեղերու բնակիչք բնականաբար իրենց մշակութիւնը չպիտի կարենան շարունակել. որով և պատերազմական վայրերէն հեռու մնացող գաւառաց ժողովուրդք կրկին պարտաւորութեամբ վարուելու են՝ թէ իրենց և թէ իրենց եղբարց համար:

Այսպէս աշխատասէր մէկ կողմէն աշխատողն իւր վաստակոց արդիւնքը կը վայելէ՝ շնորհիւն և յաջողութեամբ Տեառըն, և միանգամայն միւս կողմէն անձկութիւնը կը դադրի և առատութիւնը կը տիրէ ամենուրեք շնորհիւն Աստուծոյ և շնորհիւ ձեր աշխատութեան:

Աղաչեմք զԱմենակարողն Աստուած՝ պահել զձեզ յամենայն փորձութենէ այժմ և միշտ և յաւիտեանս. Ամէն:»

21 փետրվար 1878

ՎԻԶԱՅԻ ԿՈՏՈՐԱԾԸ

—

Վիզա և Միդա քաղաքների յոյն Կոստանդիանոս արքեպիսկոպոսը հետևեալը հրատարակած է Կ. Պոլսի «Phare du Bosphore» ֆրանսիերէն լրագրում:

Այդ կոտորածի վերաբերութեամբ օսմանեան պարլամենտում խօսված ժամանակ, մահմետական երեսփոխաններից մի քանիսը կարծիք են յայտնել թէ գուցէ բօլգարներն են որ այդ անգթութիւնները գործել են չէրքեսի հագուստ հագնելով: Թէպէտ բաւական աշխատել են որ իրանց այդ կարծիքը հաստատեն, բայց ամեն կողմերից, նոյն իսկ Թիւրք պաշտօնականներից եկած տեղեկութիւնները բոլորովին հաստատել են թէ չէրքէզները և բաշիբուզուկներն են այդ անգթութիւնների հեղինակները:

Ահա յոյն արքեպիսկոպոսի տեղեկագիրը:

«Ամենապատիւ սրբազան Պատրիարքին հետզհետէ երեք հեռագիր եմ ուղարկել Վիզայում և շրջակայ գիւղերում գտնված քրիստոնեաների կողոպտվելը և կոտորվելը իմաց անելու համար: Միանգամայն աղաչել եմ սրբազան պատրիարքին որ Բ. Դրան կառավարութենից խնդրէ անմիջապէս զօրք ուղարկել մեր նահանգը, չէրքէզների և բաշիբուզուկների գործած սոսկալի անգթութիւնները արգելելու համար:

«Յունվարի 10-ին, Մէհմէդ-Ալի-փաշան Վիզայից անցած ժամանակ, երկու օրի չափ այդտեղ մնաց: Բայց հէնց որ փաշան գաւառապետի տեղակալը (գայմագամ), կրօնական դատաւորը (կադի) և ամբողջ մահմետական ժողովուրդը հեռացան, յունվարի 12-ին, հինգշաբթի օր, չէրքէզները և բաշիբուզուկները գալով, ամբողջ նահանգը աւերեցին, յափշտակութիւններ արին և մեծ եկեղեցին էլ կողոպտեցին:

«Քրիստոնեաներից մի քանիսը որոնց մէջ կային երեք քահանայ, կոտորվեցան. մնացածներն էլ միաբան փախան լեռները ապաստանվեցան: Չը գիտենք թէ քաղաքում մնացածները ինչ դրութեան մէջ են այժմ: Այդ խռովարարները Վիզան կողոպտելուց յետոյ յարձակվել են Այի-Եօրգի, Այի-Եանի, Լինակրի, Ծակլը, Կայիակի, Սերավիս, Եօվալը, Մագրօդիսա, Ազըուգա, Տօպսիկեօ, Ահմէդ-Բէյ, Մէսինին, Ստալէքեօյ և Զօնգարա գիւղերի վրա և այդ նահանգի ամբողջ գիւղերը կողոպտելով աւերել են սոսկալի կերպով: Լեռները փախչողները իրանց ընտանիքները կորցրած լինելով, այր մարդիկը իրանց կանանցից, կանայքը իրանց մարդկերանցից, հայրերը իրանց որդկերանցից և մայրերը իրանց աղջկերանցից բոլորովին տեղեկութիւն չունեն. չը գիտեն թէ ինչ են եղել նրանք: Իսկ այն թշուառ հայրերը և մայրերը որոնք աղաչում էին արիւնարբու բարբարոսներին որ իրանց ծախեն իրանց երեխաներին, ինչ որ ունէին բոլորն էլ տալուց յետոյ, ոչ միայն չը տեսան իրանց որդոց երեսը, այլ իրանք էլ ջարդվեցան, կոտորվեցան: Վերջապէս անկարելի է պատմել այն ամեն անգթութիւնները որ գործեցին մարդկային կերպարանքով գազանները. 6000 սայլ որոնց մէջ կարասիներ, երեխաներ և օրիորդներ էին, լցված յափշտակվեցան այդ բարբարոսներից: 200 անձ կորած և անհետացած են Վիզայից. յայտնի չէ թէ ինչ են եղել: 800-ից աւելի անձեր ապաստանված էին մէկ այրի մէջ: Չէրքէսները փակելով այրին ամեն կողմերը, ամենևին մի ծակ չը թողեցին որ շունչ առնեն. այնպէս որ խեղճերը խեղդվել են այրի մէջ: Դեռ ճիշդ տեղեկութիւն չունենք թէ այդ թշուառներից քանիսը խեղդված են: Այդ կատաղեները երբ սպանելով, կողոպտելով և օրիորդներին բռնաբարելով յագեցրին իրանց արիւնի ծարաւը, ամեն բան կատարելապէս աւերած և քանդած լինելու համար կրակ գցեցին բոլոր այն գիւղերը որոնք կողոպտել էին: Մինչև այս նամակը գրած ժամանակս, միայն Միդիա գաւառը ազատ է մնացած չէրքէզների գազանական գործերից: Թէպէտ այս արիւնարբուները հետզհետէ երեք անգամ յարձակվել են յիշեալ գաւառի վրա, բայց նրա բնակիչները զինուորված, գիշեր և ցերեկ պահպանում էին իրանց քաղաքը և աջողվեցան յետ մղել յարձակվողները, այնու ամենայնիւ դեռ չը գիտենք թէ մեր վերջը ինչ կը լինի: Իսկ գայմագամներից (գաւառապետի տեղակալ) Վիզայի գայմագամը 12 օր է և Միդիայի գայմագամը 4 է որ տեղական կառավարութիւնը երեսի վրա թողած հեռացած են իրանց պաշտօնատեղից:

«Յ ե տ ա գ ր ո ւ թ ի ւ ն.— Կողոպուտը և յափշտակութիւնը շարունակվում է: Լեռները փախչողների վրա յարձակվում և կոտորում են: Այսպիսի անլուր բարբարոսութեան զոհ եղած թշուառների դիակները անթաղ մնացած են Վիզայում և շրջակայ գիւղերում: Լեռները և լեռնային այրերը փախչելով ապաստանվածները քաղցածութենից և կամ ցրտից մեռնելու վտանգի մէջ են եթէ չը կարողանան վերադառնալ իրանց քաղաքները: Հետևապէս իմ հոգևոր իշխանութեանս ներքև գտնված բոլոր տեղերը իսկապէս անապատ կը դառնան:

«Գործերի այս դրութեան մէջ, հարկաւոր է որ պատրիարքարանը մէկ ազդու տեղեկագիր տալով Բ. Դրան, խնդրէ անմիջապէս կանոնաւոր զօրք ուղարկել այստեղ, որովհետև այսպէս միայն կարելի կը լինի լեռները փախածներին իրանց քաղաքները վերադառնալ. եթէ ոչ ամենն էլ կը մեռնեն և կը սպանվեն:

«Ամենակարող Աստուած օգնական լինի մեզ:»

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պոլիս, 20 փետրվ. 78

Ստացայ ձեր ապահովագրված նամակը որով տեղեկութիւն կուզէիք թէ մեր ազգային ժողովը ինչու մերժեր է հայոց ինքնավարութեան համար Լայարդի արած առաջարկութիւնը:

Նախ պէտք է ասեմ ձեզ թէ ես որ Ներսէս սրբազանի հետ ի մօտոյ տեսութիւն ունեցած եմ, կը վստահացունեմ զձեզ որ նա այժմ անձնուէր ոգւով կաշխատի, իւր անտանելի հիւանդութիւնը առ ոչինչ համարելով, ամեն օր գնայ և կերթայ Բ. Դուռը աղաչել և թախանձել մեր ազգային վիճակին բարւոքմանը համար. դարձեալ ամեն օր գնայ և կերթայ դեսպաններուն: Բայց թէ այս ամեն աշխատութիւնները արդիւնք մը պիտի ունենան, այդ ուրիշ խնդիր է: Մի օր լսուեցաւ որ Ներսէս պատրիարքը առանց ընդհանուր և քաղաքական ժողովոց հաւանութեան և կամ չուզելով զանոնք պատասխանատւութեան ենթարկել այսպիսի փափուկ ժամանակի մէջ, ինքնին գնացել Բ. Դուռը և հայոց համար ալ ինքնավարութիւն մը խնդրեր է, Օսմանեան պետութեան դաշնակցելու պայմանաւ: Ամեն մարդ զարմացաւ Ներսէս պատրիարքի այդ անսովոր արիութեան վրա: Սրբազանին այս համարձակութիւնը թերևս դեսպանաց ոմանց խորհրդով եղած լինի. բայց պատրիարքին այդ խնդիրը ազգային (ե ր ե ս փ ո խ ա ն ա կ ա ն) ժողովին բերելն և այդ ժողովէն Հայաստանի ինքնավարութեան մերժուիլն բոլորովին անտեղի և երևակայական է. ուստի չը գիտեմ թէ, Միջազգային հեռագրական ընկերութիւնը, ինչպէս հնարեր է մի այդպիսի լուր և հաղորդեր է Տփղիս: Պատրիարքը մի այդպիսի առաջարկութիւն թերևս ներկայացուցած է խառն ժողովին 1). բայց ազգային ժողովին երբեք չէ ներկայացուցած: Ուստի կը խնդրեմ, հրատարակեցէք այս մի քանի տողերը որ Տփղիսի հայերը հասկանան և վստահ լինին թէ Կ. Պօլսոյ հայերն այնքան անտարբեր և անհոգ չեն. բայց ամեն բանի մէջ ալ յոյս և հաւանականութիւն պէտք է մի նպատակի հասնելու համար, առանց որոյ ամեն եռանդ անօգուտ է և գուցէ վնասակար. պէտք է յիշել Բայրընի խօսքը՝ pas trop de zèle: Նաև, այս ալ ձեր գիտողութեան կը յանձնեմ որ ազգային (երեսփոխանական) ժողովոյ նիստերը դադարած էին Ներսէս պատրիարքի այդ բանակցութիւնները անելէն մի կամ երկու շաբաթ յառաջ և այն ժամանակէն մինչև այսօր ազգային (երեսփոխանական) ժողովոյ նիստ եղած չէ: Այս գրածս կրնաք ստուգել «Մ ա ս ի ս» լրագրէն ալ, բաղդատելով ազգային ժողովոյ հրաւէրներու թուականը, Ներսէս պատրիարքին արտաքին գործոց պաշտօնէի հետ տեսակցութեան թուականի հետ:

Հարևանցի կարդացի «Մեղուի» գրածը զինուորագրութեան մասին: Որովհետև հազիւ մի քանի անգամ պատահած է ինձ տեսնել այդ թերթը, ես որոշ չը գիտեմ թէ նա ինչ սկզբունքի կամ նպատակի կը ծառայէ. միայն ինձ զարմանք պատճառողը այս է որ Տաճկաստանի հայոց զինուորագրութեան համար գրած յօդուածին վերջ այսպէս էր ասած. «կրկնում ենք մենք էլի մեր կարծիքն, որ Տաճկաստանի հայերին զինուորագրութիւնը բնաւ վնասակար չէ, այլ օգտաւէտ: Մեր խօսքն այսօրուայ զինուորագրութեան վրա չէ, որոյ մասին ամենայն քաղաքավարութեամբ կարելի էր ցոյց տալ որ օգուտ չէր կարող բերել Տաճկաստանին և որ դորա հարկն ազգը արդէն աւելորդով վճարած է:»

Արդէն եկեղեցական համագումար ժողովն ալ այդ և այդպիսի փաստերով տարաժամ համարեց զինուորագրութիւնը. հետևապէս չը հասկցանք թէ ինչ ասել կուզէ «Մեղուն»: Թիւրքիայի հայերը զինուորագրութեան սկզբունքին դէմ չեն, միայն թէ ներկայ պատերազմին մասնակցելու դէմ էին: Ո՞վ կարող է ուրանալ որ եթէ 10, 20 տարի առաջ մեր ազգ վարժուած լինէր զինուորագրութեան, այսօր մեր դրութիւն այսպէս չէր լինէր. Թիւրքիայի հայեր այդ միտքը և այդ ցանկութիւնը յայտնած են միշտ ազգային ժողովոյ ատեանին մէջ և «Մասիսի» և ուրիշ լրագիրների միջոցով. բայց այն ժամանակ ուրիշ էր, իսկ այժմ ուրիշ: Ահա կը յղեմ ձեզ փոստով, այն ժամանակ հրատարակված մի տետրակ «Հրատարակութեանց հաւաքմունք» վերնագրով. կարդացէք նորա 113,119,120 երեսները որոնք թէև հին, բայց միշտ նոր գաղափար մը կըտան այդ զինուորագրութեան խնդրի մասին 2): Եթէ կուզէք, ազգային ժողովոյ այն ժամանակի ատենագրութիւններն ալ կը յղեմ ձեզ և կը տեսնէք որ Թիւրքիայի հայերն կը յարգեն զինուորագրութեան սկզբունքը:

Լ.

1) Խառն ժողովը կազմվում է կրօնական և քաղաքական ժողովներից:

2) Յայտնում ենք նամակագրին որ իր յիշած տետրակը չէ հասած մեզ: Գուցէ դեռ մնացած է Ս. Պետերբուրգի գրաքննիչի մօտ:

Խմբ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

—Վիեննայի «Politische Correspondenz» լրագրին Պետերբուրգից գրում են մարտի 9-ից հետևեալը. Գործերի դրութիւնը վերջին ժամանակներում այնպէս չէր լարված: Երբ իմացան որ կօնգրէսը պէտք է Բերլինում գումարվի այս լուրը ամենքին ուրախութիւն պատճառեց: Իշխան Գօրչակօվ իրան աւելի լաւ է զգում, նա նորոգեց իր առաջարկութիւնները և կօնգրէսի բացման ժամանակ անկասկած բոլորովին կառողջանայ: Նա ոչ մի դէպքում չի նախագահի կօնգրէսին, ինչպէս մի ժամանակ Լօնդօնում կարծում էին, կամ ճիշդն ասել, վախենում էին, բայց կը մասնակցէ ժողովին բարօն Ժօմինի պ. Համբուրգէրի հետ միասին: Յայտնի չէ դեռ ևս թէ ով կը լինի ռուսաց երկրորդ հաւատարմատարը կօնգրէսում, բայց ենթադրում են որ գեներալ գրաֆ Իգնատիևը կընտրվի: Չէ կարելի չը խոստովանվել որ Անգլիայի չափից դուրս զինուորական պատրաստութիւններ տեսնելը, վախեցնելու համար, այստեղ ոչ թէ անբաւականութիւն յարուցեցին, այլ զարմանք պատճառեցին: Ամենքը հարցնում են միմեանց թէ անգլիացիների այսպիսի զինաւորվելու միտքն ինչ է, և վերջապէս այն եզրակացութեան են հասնում, որ Անգլիան իսկոյն նրանից յետոյ, երբ մի ուրիշ պետութիւն հարկաւոր կը համարի մի որ և իցէ զինուորական քայլ անել, իր զօրքերով կը գրաւէ այս կամ միւս կէտը լևանտեան ջրերում, օրինակ Միտիլենա կղզին, որ յետոյ այլ ևս այդ ամրութիւնը յետ չը տայ: Այդ դէպքում հարցը աւելի ծանրանում է ոչ թէ միայն այն պետութիւնների համար, որոնց ափերը լվանում է Միջերկրական ծովը, բայց և Ռուսաստանի համար, որի Սև ծովի ափերը կը գտնվէին Անգլիայի ծովային զօրութենից մի քանի ժամ հեռաւորութեամբ: Հետևաբար նորերումս հաստատած Դարդանէլ փակելու սկզբունքը, և նոյնպէս այն հեչտութիւնը, որով դեռ նորերումս խլվեցաւ նրանից ամեն տեսակ նշանակութիւն, այս բոլորը ոչինչ երաշխաւորութիւն չէին կարող լինել: Եթէ Անգլիան իր տիրելու պատճառը կը բերէ Թիւրքիայի թուլութիւնը Դարդանէլը պաշտպանելու համար, որը ճանապարհ է բացում դէպի Հնդկաստան, այն ժամանակ Ռուսաստանը աւելի հիմնաւոր կերպով մի և նոյն պատճառը կարող է բերել յօգուտ իր վտանգների Սև ծովի համար: Ի հարկէ Ռուսաստանն էլ իր կողմից կը ստիպվի այնպիսի միջոցների ձեռք զարկել, որ կարող կը լինեն ապահովել վտանգից նրա ափերը: Վերջապէս այս հարցերով աւելի մանրամասնաբար կարելի է պարապել այն ժամանակ, երբ նրանք երևան կը գան, ինչպէս պէտք է սպասել կօնգրէսում:

—Վիեննայի լրագիրները հաղորդում են Կ. Պօլսից փետրվարի 26-ին (մարտի 10-ին), որ Թ ի ւ ր ք ա ց կ ա ռ ա վ ա ր ո ւ թ ի ւ ն ը մեծ եռանդով շարունակում է զինուորական պատրաստութիւններ տեսնել: Նորընտիր զինուորների հաւաքելը և ուսուցանելը անդադար շարունակվում է: Ասում են, որ Թիւրքիան մի քանի շաբաթից յետոյ կունենայ 200,000 մարդից բաղկացած մի զօրք: Վիեննայի «Politische Correspondenz» լրագրի Կ. Պօլսից ստացած նամակի մէջ հաղորդում են, որ այս զինաւորվելու պատճառը դեռ ևս պարզված չէ: Մի քանիսները, մինչև անգամ բարձրաստիճան զինուորականները, մտածում են որ Ռուսաստանի դէմ նոր դաշնակցութիւն է կազմվում, միւսները ընդհակառակը սուլթանի զինուորների մէջ տեսնում են ռուսաց թագաւորի ապագայ դաշնակիցներին:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 14/26 մարտի: «Temps» լրագիրը կարծում է թէ որովհետև Անգլիան մերժել է իր ներկայացուցչին ուղարկել կօնգրէս, հետևապէս կօնգրէսը չի կայանայ: Ֆրանսիան սկզբից յայտնել է որ չի մասնակցի կօնգրէսին եթէ նրա մէջ լինելու չեն այն բոլոր պետութիւնների ներկայացուցիչները, որոնք 1856 թւին ստորագրեցին Փարիզի դաշնագիրը: Անգլիան դրականապէս պահանջում է որ կօնգրէսի պրօգրամման գրաւոր կերպով ներկայացրած լինի պետութիւնների վաւերացմանը կօնգրէսից առաջ:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, մարտի 15-ին: Ռուսաց րուբլը արժէ Լօնդօնի վրա $24^{5}/_{8}$ պէնս, ռուսաց 100 րուբլ Բերլինի վրա արժէ 212 մարկ, Փարիզի վրա 258 ֆրանկ: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ $95^{7}/_{8}$ ր., երկրորդ 95 ր. 50 կ., երրորդ 95 ր. 50 կ., չորրորդ 95 րուբլ: Ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 225 ր. 25 կոպ., երկրորդ 222 ր., արևելեան 93 ր. 25 կոպէկ, պօլուիմպէրիալը 7 ր. 98 կոպէկ: Տրամադրութիւնը թոյլ է:

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԴՈՒՐՍ ԵԿԱՒ ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿԻՑ

1. ԱՂՕԹԱՏԵՏՐ.—աշխատասիրութիւն Ն. Տէր-Յակոբեանց, գինն է. . . . . . . 7 կոպէկ

2. ՄԻՐԱՋԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐ-ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ Գ. Սմիձոնեանցի գինն է 60 »

Գումարով առնողներին զեղչումն կը լինի:

Հրատարակութիւնք ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅԻ ՋԱՔ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑԻ

4—4

Կառավարութեան թոյլտուութեամբ այս փետրվար ամսի 18-ից բացվեցաւ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Միքայէլեան կամուրջի վրա, Միրզօեվի տանը № 1, 2, նոր գրախանութ «ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ» (Центральная книжная торговля) անունով: Գրախանութում վաճառվելու են ամենատեսակ դասագրքեր հայերէն, ռուսերէն և ուրիշ լեզուներով. նոյնպէս լինելու է մեծ ընտրութիւն ընթերցանութեան գրքերի: ԳՐԱԽԱՆՈՒԹԸ նպատակ ունի իր ճշտութեամբ և ձեռնտու վաճառմամբ նպաստել կրթութեան գործին, մասնաւորապէս մեր հայ ուսումնարաններին: ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ կը ծախվին նմանապէս տեղական պարբերական թերթերը: Պատուէրները կը կատարվին ամենայն արագութեամբ: Անփող պատուէրները, մանաւանդ անծանօթ տեղերից, անկատար կը մնան: Օտար քաղաքացիք կարող են դիմել այս հասցէով Тифлисъ «Центральная книжная торговля Михайловскій Мостъ, домъ Мирзоева № 1, 2»

ԵՂԲԱՐՔ Ն. Գ. ՏԷՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆ
Ս. ՏԷՐ-ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ

7—10

Լոյս տեսաւ «ՍԻՍԱՁԱԿ ՕՏԵՎԻ ԳՈՐԾՔԵՐԸ» կամ «Հայրը ցանեց, որդին հնձեց» անունով բրօշիւրան: Գինն է 10 կոպ: Ցանկացողները կարող են դիմել հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, Вильгельмъ Гроссъ, Столярная фабрика Ф. Зетцера, въ колоній. Մենք ինքներս խոստովանվում ենք, որ մեր այս առաջին աշխատութիւնը թերութիւններ կունենայ, որովհետև որպէս անփորձ երիտասարդ շտապեցինք շուտով լոյս ընծայել: Պատրաստում ենք մի գրքոյկ «ՈՐԲ ԳԵՈՐԳԻ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ» վերնագրով: Եթէ մեր նիւթական միջոցները կը ներեն, այդ ևս կը նուիրենք հայ գրականութեանը: 5—8

ՊԵՐՃ ՊՌՕՇԵԱՆՑԸ խնդրում է իր «ԿՌՈՒՍԾԱՂԻԿ» վիպասանութեան գործակալներին շտապել բաժանորդաթերթերն ուղարկելու մինչև ապրիլի մէկն: Գրքի տպագրութիւնը վերջանում է և ստորագրողաց անունները պէտք է տպվեն գրքի վերջին:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ ՆՈՐ ՍՏԱՑՎԵԼ ԵՆ ՊԱՐԻԶԻ ԲՈՅՍԵՐԻ ԵՒ ԾԱՂԻԿՆԵՐԻ ՍԵՐՄԵՐ, որոնք ծախվում են Կովկասեան գիւղատնտեսական ընկերութեան կոմիսիոներ Լարշէի դէպօում, որ գտնվում է Գօլօվինսկի պրօսպէկտի վրա № 11:

5—10

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ յայտնում է, որ նրա ներկայութեամբ այս տարվայ մարտի 17-ին նշանակված է աճուրդ, առանց կրկնաճուրդի, այս տարվայ ապրիլի 1-ից Նաւթլուխի քաղաքային ամարանոցը որ արօտատեղի համար յարմար է, կապալով տալու համար: Այս ամարանոցը 194 դեսիատին և 100 քառակուսի սաժէն տարածութիւն ունի:

1—3

Правленіе Тифлисскаго Общества покровитеьства животнымъ доводитъ до свѣдѣнія членовъ общества: 1) что общее собраніе, состоявшееся 20 февраля с. г., имѣя въ виду, что мѣстныя условія требуютъ выработки особыхъ правилъ для ковки животныхъ, постановило учредить коммисію, въ которую избраны: предсѣдателемъ *К. Д. Габаевъ*, членами: *Т. Г. Болотовъ*, *А. М Шеинъ-Фогель*, *Н. И. Мещерскій* и *Г. К. Смирновъ*, съ тѣмъ, чтобы въ эту коммисію были приглашаемы устабаши и лица, которыхъ коммисія признала-бы необходимыми; 2) что члены Общества и всѣ интересующіеся этимъ дѣломъ приглашаются ви общее собраніе 20 марта, въ $7^1/_2$ часовъ вечера, въ д. Читахова, на Сергіевской улицѣ, въ канцелярію конно-заводскаго округа, рядомъ съ отдѣленіемъ государственнаго банка: а) для выслушанія текущихъ дѣлъ; б) для выбора двухъ кандидатовъ въ члены правленія; в) для полученія утвержденныхъ Великимъ Княземъ Намѣстникомъ правилъ предохраненія животныхъ отъ жестокаго и дурнаго съ ними обращенія и г) взноса казначею А. Г. Сергѣеву членскихъ денегъ за 1877 и 1878 г.; а потому желательно, чтобы пожаловали на засѣданіе, по возможности, всѣ наличные члены общества.

1—3

„ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԹԵՐԹ"
ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՎԻ ԱՊՐԻԼ ԱՄՍԻՑ 1878 Թ. ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՊՐՕԳՐԱՄԱՅՈՎ

Ա. Դպրոցական խնդրի և ազգային դաստիարակութեան վերաբերեալ առաջնորդող յօդուածներ: Դպրոցական գործի ներկայ դրութիւնը մեր մէջ: Սկզբնական ուսումնարաններ տղայոց և օրիորդաց: Մանկավարժական բովանդակութիւն ունեցող յօդուածներ:

Բ. Ուսումնարաններին վերաբերեալ տնօրէնութիւններ կառավարութեան և զանազան վարչութիւնների կողմից:

Գ. Մատենախօսութիւն և կրիտիկա դասական գրեանց և մանկավարժական շարադրութիւնների:

Դ. Երևելի մանկավարժների կենսագրութիւններ և մանկավարժութեան պատմութեան վերաբերեալ յօդուածներ:

Ե. Այլ և այլք:—Թղթակցութիւններ: Մանկավարժական ընկերութիւնների, խորհուրդների և ժողովների օրագրութիւնները:

Զ. Յայտարարութիւններ մատենագրութեան և առ հասարակ ուսումնարանական գործին վերաբերեալ:

Այս գործի մէջ մեզ ընկեր և մշտական աշխատակից կը լինի պ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԶԻԳԻԱՆԵԱՆՑ, տեսուչ Յովնանեան օրիորդաց ուսումնարանի: Աշխատակցեն մեզ նոյնպէս մեր ուսումնարանական գործի մէջ յայտնի փորձառու գործող անձինք:

Տարեկան 12 գրքոյկ, իւրաքանչիւրը 4—6 թերթ (64—96 եր.): Տարեկան գինն է 6 րուբլ ամենայն տեղ:

Խմբագրութեան հասցէն՝ Тифлисъ Редакція Армянскаго журнала Педагогическій Листокъ. Сололаки Садовая улица д. № 42.

Քաղաքիս մէջ ստորագրուել կարելի է պ. Ե. Ծատուրեանցի խանութում «Դվորցովի փողոցում», պ. Զ. Գրիգորեանցի և պ. Տէր-Ղևոնդեանցի գրավաճառանոցներում:

Խմբագիր և Տնօրէն ՅԱԿՈԲ ՏԷՐ-ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Ց Ո Ւ Յ Ց

ՄԱՐՏԻ 16. — ԹԻՖԼԻՍ. 1878.

ԹԻՖԼԻՍԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ (Մարտի 15-ին)	Ր.	Կ.
Ոսկին (պօլուիմպերիալը)	7	80
Հին 82 պր. մ. արժ. 1000 մ.	1350	—
Հին 20 կ. 72 պր. 1000 »	1200	—
Վիգրիշնի 5% առաջի փոխառութեան տոմ. 100 »	233	—
Երկրորդ 5% վիգրիշնի »	235	—
Մարսելի կուրսը 265—	270	—
Լօնդօնի կուրսը Օդեսայի վրա.	9	60
Վենայի կուրսը աժէ 121 գլ.	100	—
Դաւրեժի բարաթը. . .	5	60
Առևտրական բանկի ակցիան 200 մ. . . .		
Փօթի թիֆլիսեան երկաթուղու ակցիան 125 մ.	125	—
Շաքարը բրօցկու . .	7	80
» միւս տեսակը.	7	70
» չաքարաւազը.	5	50
» տրանզիտը. .	6	—
» մաքուր վճարած	11	—
Բամբակը Երևանու Ամերիկայի սերմից. . .	7	50
Միւս տեսակը հին սերմից.	6	50
Բուրդը թուշի . . .	7	—
» Թարաքամի .	4	—
Ալիւր Շորագալու . .	1	60
» Երևանի. . . .	—	—
Գարին.	1	20
Մոմը ընաճարպի (стеар.)	13	40
Մետաքս Նուխվայ. .	1830	—
Կախեթունը. . . .	1000	—
Կոկոնը Նուխվայ (բոժ.)	40	—
Ֆրիզոնը (լասը) Ագուլեաց	55	—
Կոֆէն մօկօի.	26	—
» լիվանի	—	—
» մարտինկօյինը	18	—

ՀԵՌԱԳԻՐ

	Ր.	Կ.
Կովկասի և Անդրկովկասի քաղաքները . . .	1	
Ռուսաստան .	2	
Աւստրիա . .	3	
Անգլիա. . .	4	
Գերմանիա. . .	2	88
Ֆրանսիա . . .	3	75

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՄԱՆԿԱԲԱՐՁԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

(Վէրայի վրա № 38)

Ծննդկանների ընդունելութիւնը ցերեկվայ և գիշերվայ ամեն ժամանակ, օրը 50 կոպէկ վարձով, իսկ չքաւորներին անվարձ: Առանձին սենեակներում ամիսը 30—50 րուբլ: Կանանց հիւանդութիւնների բաժանմունքի մէջ վարձը ընդհանուր սենեակում 18 րուբլ, իսկ մասնաւոր սենեակներում 30 րուբլ ամսական:

Երթեւեկ հիւանդ կանանց և երեխաների ընդունելութիւնը ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, $9^1/_2$ մինչև 11 ժամ առաւօտեան: Բժշկապետ Անանով:

ՓՕԹԻ-ԹԻՖԼԻՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

Թիֆլիսից մինչև Փօթի (ճանապարհորդների գնացքը) 9 ժամին 21 րոպէ առաւօտեան: Մինչև Միխայլօվօ (խառն գնացքը) երեկոյեան 5 ժամ. 18 րոպէ:

	առաւօտ.	երեկոյեան
Թիֆլիսից . .	9. 21	5. 18
Գօրի . . .	11. 58	9. 43
Միխայլօվօ.	1. 29	11. 57
Րիօն . . .	6. 47	
Փօթի . . .	9. 40	
	առաւօտ.	
Փօթիից . .	9. 13	
Րիօն . . .	12. 13	
Միխայլօվօ. .	5. 39	1 37
Գօրի. . . .	7. 5	4. 8
Թիֆլիս. . .	9. 31	7. 56

Թիֆլիս գալիս է առաջին գնացքը երեկոյեան 9 ժ. 31 ր. երկրորդը՝ առաւօտեան 7 ժ. 56 ր.

Տեղերի գինը՝ Թիֆլիսից

	I կլաս.	II կլ.	III կլ.
Մցխէթ .	90	68	38
Գօրի. .	3. 20	2. 40	1. 33
Սուրամ.	5. 22	3. 92	2, 18
Րիօն. .	9.	6. 75	3. 75
Փօթի . .	13. 1	9. 75	5. 42

ՓՕՍՏ

Ամեն տեսակ թէ նամակներ, թէ լրագիրներ և թէ ծանր փօստ ամեն տեղ ուղարկելու, ընդունվում են ամեն օր, առաւօտեան 8 ժամից մինչև 1 և կէսօրից յետոյ 3 ժամից մինչև 7: Իսկ կիրակի օրերը հասարակ նամակներ մինչև 10 ժամ առաւօտեան և 3—7 երեկոյեան:

Ռուսաստանից և Արտասահմանից փօստը ստացվում է թիֆլիսում ամեն օր: Բաքուի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ օրերը: Երևանի տրակտից՝ երկուշաբթի, հինգշաբթի և շաբաթ: Փօթի-Թիֆլիսեան երկաթուղուց ամեն օր: Նուխու տրակտից՝ չորեքշաբթի և կիրակի: Բելիկլիւչի տրակտից՝ երեքշաբթի և շաբաթ:

ՆԱՄԱԿՆԵՐ

	կոպ.
Բաց նամակը արժէ .	4
Ռուսաստան և Եւրօպայի բոլոր երկիրները նամակը արժէ	8
Ամէրիկա	8
Պարսկաստան . . .	8
Հնդկաստան . . .	70
Եգիպտոս	27

ԲԺՇԿԱՆՈՑ

Հիւանդների ընդունելութիւնը առաւօտ 9 ժամից մինչև 1 կէսօրից յետոյ:

Երկուշաբթի. Վէրմիշէվ և Գօրալեվիչ ներքին հիւանդութիւններ, Քուչարեանց վիրաբուժական և ականջի հ. Սօկօլօվ երեխաների և ներքին հ.:

Երեքշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Րէյխ աչքի հ. Ա. Բախուտօվ, կանանց, երեխաների հ. և մանկաբարձութեան, Բակստ սիֆիլիտական և կաշու հ.

Չորեքշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Դուբէլիր կրծքային և երեխաների հ. Բակստ կրծքային և ջղային Սօկօլօվ վիրաբուժական հ.

Հինգշաբթի. Վէրմիշէվ ներքին հ. Կ. Բախուտօվ, կանանց և ջղային հ. Բակստ վեներական և կաշու հ.

Ուրբաթ. Վէրմիշէվ ներքին հ. Բախուտօվ մանկաբարձութեան, կանանց և երեխաների հ. Քուչարեանց սիֆիլիտական և միզային գործարանների հ.

Շաբաթ. Վէրմիշէվ ներքին հ. Դուբէլիր երեխաների և կրծքային հ. Րէյխ աչքերի հ. Բակստ կրծքային և ջղային հ. Սօկօլօվ վիրաբուժական հ.

«ՄՇԱԿԻ» ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—ԹԻՖԼԻՍ. Գողթնեցի: Ստացանք ձեր վիպասանութիւնը, բայց դեռ չենք կարդացել: Երբ կը կարդանք կը յայտնենք ձեզ մեր վճիռը նրա տպագրութեան մասին:

—ԳԱՆՁԱԿ. Տիկ. Ն. Վ. Ստացանք 72 րուբլ յօգուտ գաղթականների, ուրախութեամբ կը կատարենք ձեր յանձնարարութիւնը և փողերը մասնաժողովին կը հասցնենք:

—ԵՐԵՒԱՆ. Օր. Ա. Բ. Առհասարակ մենք ոտանաւորներ չենք տպում, իսկ այն հարցին, թէ «ինչի աղջիկ էք ծնվել», մենք դժուարանում ենք պատասխանել:

—ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ. Հ. Ղ. Կուղարկենք «Մշակի» համարները նոր բաժանորդին:

Дозволено Цензурою 15 Марта 1878 г. Тифлисъ.

Типографія Мартиросіанца

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ